

НАВЧАННЯ ЛЕКСИЦІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В НЕМОВНОМУ ВНЗ

Стаття присвячена питанням навчання лексиці англійської мови в немовних вузах. Розглянуто критерії відбору лексичного матеріалу, засоби та прийоми, що використовуються під час навчання іноземної лексиці.

Ключові слова: лексика, лексична одиниця, комунікативність.

Статья посвящена вопросам обучения лексике английского языка в нефилологических вузах. Рассмотрены критерии отбора лексического материала, способы и приемы, используемые во время обучения иноязычной лексике.

Ключевые слова: лексика, лексическая единица, коммуникативность.

This paper focuses on learning English vocabulary in non-philological universities. The criteria for selection of lexical material have been considered in our work.

Key words: vocabulary, lexical unit, communication.

Вступ. У наші часи бурхливого розвитку суспільства знання іноземних мов стає необхідним для кожної освіченої людини. Тому вивченню іноземних мов приділяється особлива увага у всіх навчальних закладах. Вивчення іноземної мови в немовному ВНЗ ставить на меті практичне оволодіння мовою, специфіка якої визначається професійною діяльністю.

Постановка задач. Ми хочемо розглянути питання інтенсивного навчання іноземної мови в університеті. Ця стаття присвячена питанням навчання лексиці. У зв'язку з цим перед викладачем постають три проблеми: по-перше, які слова і в якій кількості повинні бути включені в курс, щоб досягти оптимального володіння мовою в стилі терміни, по-друге, як лексичний матеріал слід розподілити за етапами та періодами навчання, по-третє, якими засобами і прийомами слід навчати іноземної лексиці.

Аналіз досліджень і публікацій. Принципам відбору лексики для навчання на різних етапах присвячена велика кількість літератури (Л. В. Щерба, Д. Л. Щерба, І. В. Рахманов, В. Д. Аракин, А. А. Миролюбов, П. Б. Гурвіч, Ю. А. Кудряшов, В. С. Коростельов та ін.). Починаючи із сорокових років, для навчання іноземних мов створювалися словники-мінімуми і давалися методичні рекомендації щодо їх складання. Такі словники, на нашу думку, забезпечували обмежене володіння іноземною мовою студентами.

Аналіз критеріїв відбору лексичного матеріалу. Принципи складання словника-мінімуму були переважно емпіричними. Однак у зв'язку з їх створенням виникла потреба сформулювати будь-які

наукові принципи та формалізувати методику відбору слів і виразів для таких словників.

Істотно вплинув на вирішення проблеми словника-мінімуму розвиток статистичної лексикографії. Виникла спокуса при складанні словників-мінімумів і відбору лексики керуватися критерієм частотності. Слід зазначити, однак, що провідні методисти із самого початку усвідомлювали те, що критерій частотності, хоча він і важливий, не є самодостатнім. Критерієм для відбору лексики є, безумовно, практична необхідність тих чи інших структур, слів, висловів чи інших одиниць для процесу спілкування. Частотність у даному випадку виступає як суто кількісне відображення критерія практичності. Безумовно, окремі одиниці, будучи практично необхідними, можуть не характеризуватися високою частотністю, як річ, необхідна в господарстві, не обов'язково використовується кожен день.

Одним із критеріїв відбору лексики є також стилістична нейтральність лексичних одиниць. Однак і цей критерій не є абсолютним, особливо коли мова йде про інтенсивність пасивного навчання з його заданою емоційністю та експресивністю, з розширенням меж представленого матеріалу. Останнє передбачає також зняття заборони на синоніми. У навчанні свідомо вводяться цілі синонімічні ряди слів і виразів, які характерні для різних ситуацій спілкування (формальна – неформальна; офіційна – неофіційна). Використання синонімічних рядів дозволяє уникнути повторів у запропонованому матеріалі й надає студентам можливість використовувати різні мовні засоби, виходячи з об'єктивних і суб'єктивних потреб. Таким чином, за допомогою лексики в навчанні реалізується

принцип необхідності самовираження особистості в процесі комунікації.

Важливим критерієм для відбору лексики в інтенсивному курсі є врахування словотворчої цінності лексичних одиниць. Слід зазначити, що при введенні похідних лексичних одиниць, утворених за продуктивними моделями, їх складові на морфемному рівні виступають в якості незалежних одиниць навчання, оскільки в умовах інтенсиву важливо вміти використовувати не тільки готове слово, а й утворити нове з відомого кореня і суфікса. Так, можна запропонувати студентам утворити іменники суфіксальним способом. Наприклад, надаємо суфікси *-er, -ist, -y, -ship, -ment, -ation, -ity, -ance, -ence, -ness, -ure, -ity, -ledge, -ing* та іменники *honest-, punctual-, press-, teach-, friend-, achieve-, dark-, independent-, journal-, employ-, educate-, geology-*.

Домінуючим при формуванні лексических навичок є функціональний підхід. На думку В. С. Коростельова, при традиційній стратегії навчання лексиці є розрив між засвоєнням форми нового слова і його мовної функцією [5]. Пріоритет функціонального підходу дозволяє досягти максимальної мовної активності студентів, сформувати вміння включати нову лексику до комунікативного процесу.

Велике значення у відборі лексики мають ситуативний і тематичний підходи. Словниковий склад із певної теми повинен забезпечити вільне спілкування в передбачених курсом ситуаціях і бути достатнім для обговорення тих чи інших тем.

Ситуативний підхід передбачає оволодіння різними фразовими моделями і розмовними кліше. Тематичний підхід передбачає відбір слів, які входять до лексичної парадигми (тематичні ряди), для забезпечення варіативності мови.

Прикладом такої лексичної парадигми є список назв країн, співвіднесений з назвами мов і представниками національностей. Оскільки лексичні парадигми, на відміну від граматичних, є відкритими, при складанні подібних списків виникає проблема обмеження. Найзручнішим при включенні в навчальний матеріал, як показує практика, є список, що складається в середньому з 15-20 одиниць. Тематичні ряди формуються словами, що належать до однієї частини мови, і відповідають певній темі (назви професій, види подорожей і т. д.).

Ситуативний і тематичний підходи зближуються, якщо взяти до уваги асоціативні зв'язки слів, які існують у лексичній структурі мови як відображення єдності світу в свідомості носіїв мови. Вони беруть участь у процесах відтворення та породження мовлення, мовленнєвого твору, спрямованого на вирішення певної комунікативної задачі, а також у процесі запам'ятовування. Асоціативно-семантичні поля можуть служити основою для створення навчального словника-мінімуму, який буде корисний в організації іншомовного спілкування.

Тематичні ряди, утворені словами, що належать до однієї частини мови, входять у більш широкі об'єднання, охоплюючи слова, що представляють

різні частини мови, – лексико-семантичні поля. Вступаючи в синтагматичні відносини, ці одиниці формують комунікативні ситуації. Так, наприклад, розглядаючи тему «My Favourite Season» включена ситуація, в основі якої лежить опис природи з використанням трьох тематичних рядів: назв пір року, позначення кольору і оцінювання погоди:

– *Autumn is dull and rainy. But it is full of colours: red and yellow, green and brown, blue and grey. – Well, winter is not so rich in colours: it is mostly white, black and grey. But it is a healthy season if it's cold and frosty.*

Специфіка інтенсивного навчання по-новому ставить питання щодо співвідношення активної і пасивної (рецептивної) лексики. Тут, мабуть, слід вказати на два моменти. По-перше, межа між активною і пасивною лексикою в умовах інтенсивного навчання певною мірою зникає, оскільки вся лексика активізується в процесі комунікації. По-друге, якщо певна частина лексики і залишається за межами активного володіння, то співвідношення між активною і пасивною лексикою порівняно з традиційними уявленнями вочевидь змінюється на користь активної лексики. Активна лексика, яку набирає учень протягом дворічного курсу інтенсивного навчання, становить 3000 одиниць. При цьому пасивна (рецептивна) лексика становить додатково ще 1000 одиниць. Зазначений словниковий запас, що становить таким чином 4000 одиниць, забезпечує достатню свободу в комунікації та адекватне сприйняття текстів у межах розмовно-побутового, художнього, публіцистичного та науково-популярного функціональних стилів.

Оскільки лексика дається переважно у вигляді паралельних текстів, студенти звільняються від нудної і малопродуктивної роботи по семантизації, тобто осмисленню слів за допомогою словників. Це сприяє тому, що вони оволодівають великими масивами лексики, знаходячи впевненість в собі і в успішності своєї роботи.

Окремі групи слів, однак, по-різному співвідносяться з їх еквівалентами рідною мовою. Найбільш близькими еквівалентами є інтернаціоналізми, наприклад, *linguistics – лінгвістика, мовознавство; physics – фізика; sport – спорт; ecology – екологія; назви місяців і т. д.* Для засвоєння цієї лексики не треба особливих зусиль.

Спеціальної уваги вимагають словосполучення, в яких один з елементів збігається в обох мовах, в той час як інший не збігається, наприклад: *physical education – фізична культура, modern history – нова історія і т. д.*

Певною складністю є введення багатозначної лексики та омонімів. Амбівалентні слова і висловлювання використовуються в каламбурах, які надають текстам привабливості, прикрашають і живлять їх.

Специфіку англійської мови складають окремо оформлені лексичні одиниці. До таких, насамперед, відносяться фразові дієслова (*give up, look forward, take off і т. д.*). Порівняймо: *take – брати, take off – злітати (про літак); give – давати, give up –*

кидати (що-небудь робити); look – дивитися, look forward – чекати з нетерпінням; try – намагатися, try on – приміряти; get – діставати, отримувати, get up – вставати, прокидатися.

Основними носіями лексики всередині теми є три тексти: полілог, монологічний текст публіцистичного стилю, монологічний текст науково-популярного стилю. Лексика, що міститься в кожному з них, розрізняється як за характером, так і за способом введення. Якщо в полілогу переважає розмовно-вживана лексика, то в монологічних текстах значну частину складає книжкова лексика відповідних функціональних стилів.

Лексика полілогу вводиться винятково в комунікативному контексті і лише в подальшому за потребою вичленовується в деяких завданнях, спрямованих на варіативність вживання. Семантизація нової лексики здійснюється, зокрема, за рахунок паралельного тексту рідною мовою.

Що стосується монологічного тексту публіцистичного характеру, тут (хоча контекст продовжує відігравати важливу роль) семантизація лексики здійснюється безпосередньо, тобто текст супроводжується лексичним коментарем, який подається праворуч, паралельно з самим текстом. Така подача матеріалу забезпечує читання з повним розумінням. При цьому передбачається, що в подальшому засвоєна лексика використовується в організації спілкування при обговоренні проблем, порушених у тексті.

У монологічних текстах науково-популярного характеру лексика вводиться іншим способом. Тлумачення слів дається не паралельно з основним текстом, а після нього. Слова наводяться без транскрипції, оскільки не передбачається їх активізація в усному мовленні. Справа в тому, що призначення тексту тут дещо інше: текст орієнтований на самостійну роботу студентів, причому допускається читання з частковим розумінням.

Співвідношення між активною і рецептивною лексикою в трьох текстах суттєво відрізняється. Полілог містить тільки активну лексику. У монологічному тексті публіцистичного стилю приблизно чверть словника складають лексичні одиниці рецептивного характеру (кількісні оцінки природно є усередненими, оскільки різні студенти можуть по-різному опановувати лексику, залежно від їх індивідуальних особливостей і здібностей). У монологічних текстах науково-популярного стилю рецептивна лексика становить ще більшу частину (близько половини).

Характер лексики і спосіб введення її в тексти різного виду визначається цілями кожного тексту, що збігаються із загальною метою курсу – навчання вільному мовному спілкуванню.

Досягненню основної мети сприяє, перш за все, полілог, що є джерелом і зразком комунікації. Лексика, що міститься в полілогу, освоюється в природних типових синтагматичних зв'язках. Слід зазначити, що полілог, націлений переважно на усне спілкування (аудіювання та говоріння), є потенційним засобом для навчання іншим видам

мовленнєвої діяльності – читанню та письму. Засвоївши звуковий образ слова на початковому етапі, студент співвідносить його із зоровим образом під час наступної роботи з підручником. Отже, складається оптимальна схема навчання, яка відповідає природній послідовності оволодіння мовою, – від аудіювання та говоріння до читання та письма.

Монологічний текст публіцистичного стилю первинно орієнтований на його сприйняття в процесі читання. Паралельно лексичний коментар забезпечує достатню ефективність і динамічність цієї роботи.

Не менш важливою метою цього тексту є переведення його тематики до комунікативного регістру. При цьому студенти використовують як змістовні (проблематика), так і формальні елементи тексту (мовні та мовленнєві одиниці.) Слова та вирази, що взято з монологічного тексту, використовуються в раніше закріплених моделях у різноманітному граматичному оформленні під час обговорення проблем, згаданих у тексті.

Монологічний текст науково-популярного стилю за своєї орієнтованістю, здавалося б, ще далі відходить від реальної мети курсу – навчання усному спілкуванню, оскільки він пов'язаний із самостійним читанням із частковим розумінням. Однак комунікативний зв'язок наявний і тут, оскільки контроль розуміння здійснюється за допомогою комунікативних завдань. Крім повного письмового перекладу тексту на рідну мову в процесі навчання студентів немовних спеціальностей, пропонуємо використовувати інші форми перекладу, а саме реферування та анотування. Реферативний переклад – це письмовий переклад окремих частин тексту, що є найбільш важливими. Як правило, такий переклад значно менший за оригінальний текст (у 5 – 10 разів). Саме ця форма перекладу навчає студентів виділяти головну думку в тексті, визначати найважливішу та додаткову інформацію, просліджувати логічну лінію тексту.

Анотаційний переклад полягає в складанні анотації до наукової статті. Ця форма перекладу є особливо важливою тому, що студенти навчаються аналізувати, критично мислити під час роботи над текстом, давати стисло характеристику оригіналу [4].

Засоби і прийоми навчання лексики під час інтенсивного курсу різноманітні. До засобів навчання, безумовно, відносяться тексти, фонограми для аудіювання, різний візуальний матеріал, у тому числі підготовлений студентами. До засобів навчання належать також лексичні вправи і словниковий коментар.

Названі засоби та прийоми, що використовуються на занятті, переслідують мету формування лексичних умінь, тобто «здібності до дії у варіабельних умовах» [3]. Особлива роль у навчанні належить комунікативним завданням із лексичною домінантою. Сюжети вправ відображають безліч актуальних життєвих ситуацій і стимулюють вживання нової лексики. Наведемо приклад такого завдання:

Ви запрошуюте своїх друзів на день народження. Ви просите їх бути пунктуальними і прийти рівно

о шостій, розмовляєте про те, скільки часу займе в них дорога, обговорюєте різноманітні варіанти. Ви доходите висновку, що якщо ваші друзі вийдуть з дому о п'ятій, то вони прийдуть до вас якраз вчасно (Завдання пропонується мовою, що вивчається).

Досить ефективні словотворчі вправи, кросворди, завдання на виключення зайвих слів з однорідного

списку, вправи на заповнення пропусків слова або виразу та багато інших.

Висновки. Необхідно підкреслити, що існуючий досвід інтенсивного навчання іноземним мовам у немовних вузах не передбачає спеціальної роботи зі словами. Однак виходячи із специфіки умов і цілей навчання іноземної мови можна говорити про можливість і необхідність цієї роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева Л. Е. Оптимизация процесса обучения иноязычному профессионально ориентированному общению студентов факультета международных отношений (на материале английского языка) : дис. кандидата пед. наук / Л. Е. Алексеева. – Санкт-Петербург, 2002. – 201 с.
2. Бородіна Г. І. Комунікативно-орієнтоване навчання іноземної мови у немовному вузі / Г. І. Бородіна // Іноземні мови. – 2005. – № 2. – С. 28-29.
3. Гурвич П. Б. Лексические умения, обуславливающие говорение на иностранном языке / П. Б. Гурвич, Ю. А. Кудряшов // Вопросы методики преподавания иностранных языков. – Тула, 1967.
4. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу / А. Я. Коваленко. – Київ : «Фірма «ІНКОС», 2002. – 320 с.
5. Коростелев В. С. Сущность процесса формирования лексических навыков при коммуникативном методе обучения говорению / В. С. Коростелев // Проблемы коммуникативного метода обучения иноязычной речевой деятельности. – Воронеж, 1980.
6. Семенчук Ю. О. Вивчення термінологічної лексики у курсі ділової англійської мови / Ю. О. Семенчук // Іноземні мови. – 2003. – № 3. – С. 29-32.
7. Тарнопольский О. Б. Методика навчання англійської мови на II курсі технічного вузу : [посібник] / О. Б. Тарнопольский. – К. : Вища шк., 1993. – 167 с.

Рецензенти: *Заскалета С. Г.* – к.пед.н., доцент;
Солодка А. К. – к.пед.н., доцент.

© Тішечкіна К. В., 2012

Дата надходження статті до редколегії 15.05.2012 р.

ТІШЕЧКІНА Катерина Вікторівна – к.філол.н., доцент кафедри іноземних мов Миколаївського державного аграрного університету.

Коло наукових інтересів: оптимізація навчального процесу, інноваційні технології.